

IRAM

Ifjúsági Részleg és AlkotóMűhely

Molière

TARTUFFE

- **HÁTTÉRANYAG ÉS TANÍTÁSI SEGÉDLET
PEDAGÓGUSOKNAK**
- **KÉSZÍTETTE: HUDÁKY RITA**

2015

Az Örkény Színház nyitottan szeretne együttműködni a fővárosi és vidéki iskolákkal. Az IRAM Ifjúsági **R**észleg és **A**lkotó**M**űhely fontos feladata, hogy pedagógusokkal konzultáljon. Leveleikben és a foglalkozásainknak köszönhető személyes találkozásokon sok kérdés, igény jutott el hozzánk. Szeretnénk azokkal a pedagógusokkal is kapcsolatba kerülni, akiknek nem áll módjukban részt venni az osztályaikkal az előadásainkhoz kapcsolódó FLESS foglalkozásokon, és tanórai keretek között szeretnénk felkészíteni a fiatalokat a színházlátogatásra. Az IRAM csapat egyik tagja, Hudáky Rita gimnáziumi tanár segít ebben. Reméljük, hogy az általa összeállított anyaggal felelünk a hozzánk érkezett kívánságok egy részére: a FLESS foglalkozásaink tanórai kiegészítéséhez és az önálló, csak tanári felkészítéshez is segítséget nyújtunk.

Jó munkát kívánunk!

Várjuk Önöket az Örkény Színházban!

Mácsai Pál
igazgató

Neudold Júlia
IRAM műhelyvezető

Kedves Tanárnő, Tanár Úr!

Akik próbáltuk már, tudjuk: egy-egy iskolai csoport színházlátogatásának megszervezése rengeteg fáradságba kerül. Az adminisztráció, a helyek lefoglalása, a pénz beszedése, a közlekedés, a másnapi felmentések intézése, hogy ne feleljenek fizikából a késői órán hazaérők... – mindez önmagában sem kevés. De valójában még hamarabb kezdődik a munka: a megfelelő előadás kiválasztását hosszú töprengés előzi meg. Elolvassuk a kritikákat, magyartanárként megnézzük a tanmenetünket, osztályfőnökként végiggondoljuk az osztályunk ízlésbeli, érdeklődésbeli irányultságát... Az is eszünkbe jut, milyen jó lenne felkészítő, ráhangoló órát tartani a színházba indulás előtt, de egy ilyen óra kitalálására végképp nem mindig van módunk.

Az Örkény István Színház ifjúsági programja, az IRAM **tanári háttéranyag és az előadáshoz kapcsolódó óravázlatok** biztosításával szeretne a tanároknak segítséget nyújtani abban, hogy tantárgyi és pedagógiai célkitűzéseiknek leginkább megfelelő módon tudjanak közös színházlátogatásokat szervezni osztályaiknak, iskolai csoportjaiknak. Azt reméljük, hogy az óravázlatok feladatötleteiből nem csak a magyartanárok, hanem az osztályfőnökök és más tárgyakat tanító kollégák is meríthetnek, ha színházba szeretnének menni egy-egy diákcsoporttal.

Bízunk benne, hogy hasznosnak találják majd a kezdeményezést, a visszajelzéseket pedig örömmel várjuk!

Hudáky Rita
tanár

TARTALOM

A TARTUFFE AZ ISKOLÁBAN	● 5. oldal
A TARTUFFE ÉS A POLITIKA	● 6. oldal
A TARTUFFE AZ ÖRKÉNY SZÍNHÁZBAN	● 8. oldal
FLESS FOGLALKOZÁSOK A SZÍNHÁZLÁTOGATÁSHOZ NEUDOLD JÚLIÁVAL	● 9. oldal
AZ ÖRKÉNY TARTUFFE-JE A TANÍTÁSBAN	● 10. oldal
ÖTLETEK OSZTÁLYFŐNÖKI VAGY DRÁMAÓRÁRA	● 11. oldal
FELADATOK, SZÖVEGEK MAGYARÓRÁRA	
A SZÍNHÁZLÁTOGATÁS ELŐTTI ÓRA	● 13. oldal
A SZÍNHÁZLÁTOGATÁS UTÁNI ÓRA	● 21. oldal
AZ ELŐADÁS SZÍNLAPJA	● 33. oldal
AJÁNLOTT IRODALOM, KRITIKÁK, SZÖVEGFORRÁSOK	● 34. oldal

A TARTUFFE AZ ISKOLÁBAN

Az Oktatási Hivatal által közreadott, kétéves egységekre bontott kerettanterv alapján a 17. századi francia **klasszicista színházra**, ezen belül **Molière valamelyik drámájára a 9-10. évfolyamon** kell sort keríteni. Noha nem kötelező éppen a *Tartuffe* tanítása, a tankönyvek és a tanárok többsége is ezt a művet veszi fel a kötelező olvasmányok listájára. Általában tehát a *Tartuffe* az a dráma, amelynek kapcsán a diákok megismerkednek a **klasszicista normatív esztétika** sajátosságaival, köztük a műfaji hierarchiával, a szabályokkal, a mértéktartás és a hármas egység elvével, ezen kívül a helyzet- és jellemkomikum, illetve a jellemtípus fogalmával, a bizalmas és a rezonőr szerepkörével.

A színház- és drámatörténeti ismeretek mellett a **komikum** műfajformáló esztétikai minőségét is egy Molière-drámán vizsgálják a diákok. Egy jelenet kidolgozása és előadása, a szereplők jellemzése, magatartásuk, konfliktusaik értékelése mellett kiemelten ajánlott egy színházi előadás megtekintése is.

A *Tartuffe* elsősorban Vas István fordításában olvasható az egyszerűen elérhető kiadásokban és a Magyar Elektronikus Könyvtárban, ezért az órai munka alapja is ez a mives szöveg szokott lenni. A kortárs előadások azonban gyakran Petri György és Parti Nagy Lajos újabb fordításait, átdolgozásait választják. A drámaolvasáshoz kapcsolódó színházlátogatás így jó alkalom lehet arra, hogy a diákokkal megvitassuk **az eredeti szöveg, a fordítások és az élő színházi közeg** egymáshoz való viszonyát. Erre annál is inkább szükség van, mert a gyerekek gyakran Vas István klasszicizálódott huszadik századi szövegét és az annak alapján elképzelt vagy akár korábban látott kosztümös-parókás előadásokat emlegetik „eredetiként”, amelyhez képest ítélik meg a modernebb szövegváltozatokat vagy a Molière-korabeli viselet és színpadkép stilizált felidézéséről is lemondó rendezéseket.

A TARTUFFE ÉS A POLITIKA

A francia klasszicista színház létrejötte szorosan kapcsolódott a **korabeli hatalmi viszonyok** alakulásához, amit a *Tartuffe*-nek mint darabnak a sorsa különösen élénken példáz.

Richelieu bíboros két évtizedes uralkodása alatt (egyúttal Molière gyerekkorának és felnőtté válásának idején) a **kultúrpolitika** erős, kiemelten fontos tényezővé vált a franciaországi abszolutizmus létrejöttében. Többek között ennek köszönhető az **Akadémia** és az **első két állandó párizsi színház** megalapítása is.

Molière természetesen nem azonnal a hatalmi központ közelében kezdte pályafutását. Tizenhárom évig vándortársulatával járta az országot, közben Párizsban lezajlottak az öt éven át kiújuló zavargások, polgárháborús események és nemesi fölkelések –, ez volt az úgynevezett Fronde (1648-1652). 1656-ban a Fronde idején is aktív Corti herceg vette pártfogásába a Párizsban letelepedni vágyó társulatot, ám csak rövid időre, mert a herceg egy súlyos betegség után szélsőségesen vallásos lett, és támogatóból a színház ellenfelévé vált.

Molière-nek ennek ellenére sikerült még magasabb rangú pártfogót szerezni, sőt nemsokára a fiatal, és éppen hatalma megszilárdításán fáradozó **XIV. Lajos megrendelése**in dolgozhatott. 1664-ben már egyik rendezője és főszereplője a hatalom és a pompa jelképévé váló **versailles-i udvar** félhivatalos **avató ünnepségének**. Az *Elvarázsolt sziget gyönyörei* című, hatszáz meghívott vendég részvételével zajló ünnepség egy hétig tartott. A nyitó felvonuláson Molière, aki a társulatával együtt kísérte az antik jelmezben, Napkirályként pompázó uralkodót, négy színművét adhatta elő a hatalmas színjáték keretein belül, köztük a *Tartuffe* első, három felvonásos változatát.

XIV. Lajos nagyszabású, az uralkodót, az udvart és az államot színre vivő ünnepségein gyakran a meghívottak is kosztümökben, mintegy színészként vettek részt. Az **udvari társadalom teatralizálásával** párhuzamosan a hivatásos színház is kiemelten fontossá vált az udvar, a hatalom, a politika számára.

Mindezt a ***Tartuffe* botránykrónikája** is megmutatja, amely tehát 1664 májusában, egy – a király abszolút hatalmát demonstráló – szimbolikus eseményen kezdődött, és csak 1699

februárjában ért véget, amikor **több betiltás után végre királyi engedéllyel** is sor kerülhetett a párizsi bemutatóra. A két dátum között eltelt közel öt év alatt a darab is átalakult: öt felvonás lett a háromból, cím- és névváltozások történtek. Hatalmasságok, befolyásos személyek olvastatták fel és adták elő a művet maguknak vagy akár nyilvánosság előtt, miközben szintén jelentős, elsősorban egyházi körök pedig újra meg újra a betiltásáért harcoltak. Molière a pártfogóját, a királyt ostromolta kérvényeivel, és többször is kifejtette, hogy nem a vallást tette gúny tárgyává, ahogy azt ellenfelei állították, hanem a hit képmutató színlelését. XIV. Lajos hosszú egyensúlyozás és taktikázás után adta meg a végső engedélyt a nyilvános bemutatóra. A politikai erőter játékszerévé váló színdarab **egyetlen ma ismert változataként a végső, 1699-es szöveg** maradt fenn. E változat híres-hírhedt befejezése mintha sajátos választ adna a hányattatásokra: sokak szerint a művészetek történetének egyik legnagyobb politikai behódolása, gerinctelen hízelgése történt, mások pedig egy zseniális színházi ember sokféleképpen előadható és értelmezhető gegjét tisztelik a teljes és tragikus összeomlás utáni „rex ex machinában”, azaz a jóságos király által felkínált, tökéletesen váratlan, ám annál boldogabb megoldásban.

A TARTUFFE AZ ÖRKÉNY SZÍNHÁZBAN

- **Darabértelmezés**

Az Örkény Színházban látható *Tartuffe*-rendezés komolyan veszi a darab **politikai beágyazottságát**, az előadásban a politikai keretből levezethető belső feszültségekhez adódnak hozzá az individuális emberi problémák. Mindeközben a **politika, a hatalom**, amely a színpadon zajló, magánjellegű történetben Molière-nél is csak a darab végén és igen váratlan módon mutatja meg önmagát, itt **szinte tabu**: a szereplők a lehető **legkevesebbet beszélnek róla**, holott az, mint kiderül, **bármikor erőteljesen és veszélyesen avatkozhat be az életükbe**. A privát szférában zajló történéseket **kimond(hat)atlan**, épp csak **sejtetett háttérinformációk** és következtetések, illetve a **váratlanul brutális** (kommandósok által kivitelezett) és **brutálisan nyilvános** (azonnali médiabevonással végrehajtott) **befejezés** világítja be utólag – nem megnyugtatóan. A néző hirtelen nagyobb rálátást kap Orgonék problémáira, majd még több, még nyugtalanítóbb kérdések özönével szembesül. Az előadást nagyrészt **az intimitás problémái** töltik ki, majd **az intimitást semmibe vevő hatalmi-mediális külvilág** az egész problémahalmazt szétrúgja.

- **Szöveg**

Az előadás **Parti Nagy Lajos** néhány évvel korábban született és a mostani bemutatóra részben átdolgozott szövegét használja:

„Olyan nyelvet kerestem, amely nem mai, de nem is Molière-kori. Kicsit archaizáló, elemelt, stilizált, már csak a verses forma miatt is. Végül lett egy időtlenül kevert nyelv.”

A diákok valószínűleg **szórakoztatónak** tartják majd a nyelvi poénokat, a szellemes és szokatlan szógyártmányokat, illetve a helyenként szókimondó szlenghasználatot a szinte a biedermeieri idéző finomkodások mellett.

- **A színpad világa**

Bagossy László rendezése **nem historizál**, semmilyen külsőség vagy vizuális elem nem utal a Molière-korabeli enteriőrökre vagy viseletekre. A díszlet egy **ultramodern**, 21. századi tér, amelyben a szereplők mai, egyéniségüket, szociális és társadalmi hovatartozásukat kifejező ruhákban mozognak. A kétes háttérű betolakodó és a vallási fanatizmusba menekülő családfő története a mában kel életre.

FLESS FOGLALKOZÁSOK A SZÍNHÁZLÁTOGATÁSHOZ

NEUDOLD JÚLIÁVAL

Tartuffe FLESS

Egyszerű bemelegítő játékokkal kezdünk: a diákoknak különböző dolgokat kell elhítenni magukról, pusztán testbeszéddel: Tartuffe commedia dell'artét idéző improvizációs képességére irányítjuk ezzel a figyelmet, a színlelés virtuozitására. Majd a vakhittel, a fanatizálódással és az öngazolási mechanizmusokkal foglalkozunk: Orgon csapdahelyzetéhez rendelünk kontextust. Az előadás karaktereivel ismerkedünk, jelmezük és beszédmódjuk alapján: Parti Nagy Lajos szabad fordításának és a rendezésnek a világára ismerünk rá; a saját jelenünkre. Az osztály szerepet oszt: az egyes karakterekhez saját maguk közül jelölnek ki szereplőket, majd egy improvizációs vitajáték során a karakterekre jellemző érveléstechnikákkal kísérletezünk. Az osztály másik része instrukciókkal segíti a szereplőket, jelmezeket és kellékeket adnak nekik. A játék után röviden beszélünk a klasszicista dráma sajátosságairól, a Tartuffe botránykrónikájáról és politikai tematikájáról. Egy fontos kérdés következik: ma mit jelent nekünk ez a történet? Rövid jeleneteket készítenek képmutatás címmel: a jelenhez kapcsolódó botránygyanús témákat gyűjtenek. Egymás jeleneteit kell valamilyen ürüggyel betiltani TV híradó formájában, a mellébeszélés és a cenzúra jelenségével játszunk: evvel kimondatlanul az előadás zárójelenetének ágyazunk meg. Molière Tartuffe-höz írt előszavával búcsúzunk:

„Ha a komédiának az a hivatása, hogy az emberek hibáit megjavítsa, nem látom be, miért volnának kiváltságos hibák. (...) Nagy csapás a bűnökre, ha nevetségessé tesszük őket a világ szemében. Gyakran a szigorú erkölcsstan legszebb nyilai sem olyan hatásosak, mint a szatíra, s a legtöbb ember számára a korholás legjobb módja az, ha lefestjük hibáikat.”

A következő kérdéssor a játékok gondolatívét eleveníti fel, a foglalkozás összefoglalásaként kapják meg a résztvevők:

Mit hiszünk el? Hogyan hitetünk el valamit? A vakhit mikor válik hasznunkra, és mikor kerget az örületbe? Miért nem látjuk a nyilvánvalót? Milyen helyzetekkel nem akarunk szembenézni? Mi vezethet ahhoz, hogy valaki felborítsa az egész életét, és fanatizálódjon egy hit, egy eszme irányában? Az öngazolásnak milyen formáival élünk?

Hogyan érvelnek a Tartuffe egyes szereplői? Milyen a jelmezük és a szóhasználatuk? Ma Magyarországon milyen társadalmi típusokat ismerünk? Mi az, hogy fordítás, és mi az, hogy átírat?

Miért kavart botrányt a Tartuffe Molière korában? Ki és miért félhet egy komédiától? Mi hol találkozunk képmutatással? Ma milyen témák botránygyanúsak? Mit szabad egy színháznak? Mi a feladata egy színháznak? Mit tiltanak be, miért, és milyen ürüggyel? Mi a valóság, és mi a csúsztatás? Mikor hiszünk a médiának? És hogyan hitet el valamit a média?

További információ az IRAMról és a FLESS programról: <http://www.orkenyszinhaz.hu/index.php/iram>

AZ ÖRKÉNY TARTUFFE-JE A TANÍTÁSBAN

• Lehetséges tanítási kontextusok az előadáshoz

- Irodalom* – a felvilágosodás eszmetörténeti korszakai, racionalizmus és empirizmus; klasszikus irodalmi művek kortárs interpretációban
- Színháztörténet – a commedia dell'arte és a klasszicista színházi kultúra öröksége a kortárs színpadon
- Esztétikai alapfogalmak – komikum és tragikum kapcsolata
- Társadalomismeret – magánélet és a politikai-hatalmi erőterek kapcsolata, egyén és közösség
- Drámaismeret – improvizációs technikák
- Etika – az erkölcsi öngazolási mechanizmusok működése, szolidáris és kooperatív viselkedés konfliktushelyzetben, az előítéletes, kirekesztő viselkedés gyökereinek feltárása, értékkonfliktusok

• A feladatok áttekintése pedagógiai célok és módszerek szerint

- Történetmesélő, önismereti drámajáték a hazugság–hitelesség témakörében (10. o.)
- Emberi viszonyháló, helyzetértékelés különböző nézőpontok felvételével (11. o.)
- Kinevetés kontra megértés: szerepbehelyezkedő drámajáték egy helyzet feltárására (12. o.)
- Kreatív írásgyakorlat vizuális információk alapján (14. o.)
- Szövegértési feladat egy értelmezési szempont előzetes fókuszba helyezésére (16. o.)
- Jellemtérkép készítése, szövegértés és információgyűjtés (20. o.)
- „Egy kimaradt jelenet” kidolgozása, drámajáték (24. o.)
- A színlelés – egy emberi magatartásforma vizsgálata elemző kérdések, szövegrészek és az előadás felidézése alapján (25)
- Továbbvezető feladatok: állóképek, vita „sarkok” technikával, kiegészítő, értelmező szempontok (31. o.)

* A darab több szempontú feldolgozásához ad segítséget az internetről letölthető *Klasszicizmus és felvilágosodás* című tanári útmutató. Fejlesztő: Arató László

http://www.sulinet.hu/tanar/kompetenciaterulek/1_szovegertes/ (utolsó letöltés: 2015. 02.12.)

ÖTLETEK OSZTÁLYFŐNÖKI VAGY DRÁMAÓRÁRA

- **A színházlátogatás előtti óra**
- **Játék arról, hogy mit hiszünk el***

A játék menete: A csoport tagjai körbe állnak. Mindenki kap egy cédulát a játék vezetőjétől, amelyen egy **szám** szerepel **1 és 10 között**. A játékvezető közli, hogy a cédulákon késsel vagy pirossal írt számok olvashatók, és senkinek nem szabad látnia a többiek céduláját.

Mindenki el fog mesélni valamit az életéből. A szám az eset **fontosságát** mutatja: akinek 'egyes' szerepel a céduláján, az például arról mesél, hogy mit evett reggelire, akinek 'tíz', az a legnagyobb félelméről vagy legboldogabb emlékiről számol be. Aki **kék** számot kapott, az **igazat** mesél, aki **pirosat**, az **hazugságot**.

A játékvezető elmondja, hogy a játék **végén nem kell megmutatni**, ki **milyen színű** számot kapott, és gondolkodási időt ad a játékosoknak.

Ezután egymás után elhangzanak a történetek. Ha mindenki sorra került, újraindul a kör, és minden történethez kapcsolódóan szabadon **kérdéseket** tehetnek fel a játékosársak.

A csoport megpróbálja eldönteni, hogy **igazságot vagy hazugságot** hallott. A játékvezető dönti el, mikor zárja le a döntést, és lép tovább a következő történetre.

Az egyes történetek kapcsán akár kézfeltartásos szavazást is lehet rendezni arról, hogy hányan hiszik el azt, amit hallottak. A játékvezető gondoskodik arról, hogy ne alakuljon ki éles vita, hangulatrontó feszültség. A cél annak megértése, megfigyelése, hogy **milyen tényezőkön múlik** egy állítás hitelesnek ítélté. A mesélő személyén vagy stílusán? Az előzetes ismereteinken? A közös gondolkodás a lényeg, nem kötelező konszenzusra jutni.

Amikor vége a második körnek, a játékvezető elmondja, hogy **minden szám pirossal** volt írva (ahogy ez igaz is!), tehát mindenki hazudott. Ekkor érdemes újra megvizsgálni azokat a történeteket, állításokat, amelyeket igaznak ítélt a csoport, és újra rákérdezni a hitelesség lehetséges okaira.

* A játék forrása a londoni National Theatre tanári segédlete, amely a színház Tartuffe előadásához készült; <http://www.nationaltheatre.org.uk/document/tartuffe-education-pack> (utolsó letöltés 2015. 02. 01.)

• A színházlátogatás utáni óra

• Sajnos ... – szerencsére ...

A játék célja, hogy a diákok különböző szereplők nézőpontjába helyezkedve újragondolják, értékeljék a drámai történéseket.

Szituációs keret: Este van. A kommandós akció résztvevői és a tévéstáb végre levonul, és magára hagyja a sokkhatás alól csak nehezen magához térő családot. Orgonnak és a többieknek is van miről gondolkodniuk az éjszaka folyamán. Egyelőre mindenki egymaga vet számot a történetekkel.

Alkossunk a **főbb szereplők nézőpontját** képviselő csoportokat:

- Orgon
- Elmira
- Cléante
- Dorine
- Mariane
- Valér
- Damis
- Pernelle-né

Minden csoport a saját szereplője tudásszintjéből és személyiségéből kiindulva készít egy mérleget nagyméretű csomagolópapírra a következő szempontok szerint:

SAJNOS...

SZERENCSÉRE...

Amit én szúrtam el,
ami az én hibám:

Amit mások szúrtak
el, ami mások hibája:

Ami nekem
köszönhető, amit jól
csináltam:

Amit másképp fogok
csinálni, amit
megtanultam:

.....
.....
.....

.....
.....
.....

.....
.....
.....

.....
.....
.....

A munka végeztével a csoportok képviselői elmondják az általuk képviselt szereplő helyzetértékelését, majd a táblán vagy a falon rögzítik a csomagolópapírjukat.

A csoportmunka és az egyéni szempontú ismertetőik után a csoport/osztály közösen megbeszéli a család helyzetét és kilátásait:

- Teljesen elmúlt-e az ok, amely majdnem tragédiához vezetett?
- Lehetnek-e ezentúl családként egymással boldogok?
- Mi függ tőlük? Miben kiszolgáltatottak?

FELADATOK, SZÖVEGEK MAGYARÓRÁRA

- **A színházlátogatás előtti óra**

- **Orgon belépője**

Az első felvonás negyedik jelenetében Orgon, a családfő két napos távollét után hazaérkezik a családjához. Korábban már kiderült, hogy egy ideje náluk lakik Tartuffe, akit Orgon fogadott a házába. Tartuffe-öt a nézők ekkor még nem látták.

- **Feladat:**

Hasonlítsátok össze a jelenet két szövegváltozatát, és gondolkozzatok el az alábbi idézeten is!

„A komédia csak ott kezdődhet, ahol mások személye már nem indít meg minket. És azzal kezdődik, amit így neveznénk: *megmerevedés a társadalmi élettel szemben*. Komikus minden személy, aki gépiesen járja az útját, s cseppet sem törődik azzal, hogy másokkal is kapcsolatba lépjen.” (Henri Bergson: A nevetés; Szávai Nándor fordítása)

Dolgozzátok fel kétféleképpen a jelenetet – a második változat létrehozására akár több csoport is kísérletet tehet, hogy eltérő értelmezések szülessenek:

Első változat: Osszátok ki a szerepeket, és olvassátok fel az általatok választott fordítást harsány, bohózáti stílusban! Orgon legyen egyértelműen nevetséges, elvakult figura, aki érzéketlen a felesége problémáira, és – érthetetlen okból, ám mindenképp komikus módon – kizárólag új barátja hogyléte iránt érdeklődik!

Második változat: Először alkossatok valamilyen magyarázatot Orgon viselkedésére! Ezután osszátok ki a szerepeket, és olvassátok fel az általatok választott fordítást –, akár néhány betoldott mondattal kiegészítve! A felolvasás és a betoldások segítségével próbáljátok meg érzékeltetni a többiekkel, hogy milyen magyarázatot találtatok Orgon különös magatartására.

Tartuffe – I. felvonás 4. jelenet, Orgon hazaérkezése

ORGON Ó! Jó napot, sógorom.

CLÉANTE Én megyek, s te hazatérsz... örülök nagyon.

Most már nem kellemes vidéken lenni, persze.

ORGON Dorine... *(Cléante-hoz)* Sógor, ugye, megbocsátasz egy percre.

Csak amíg magamat megnyugtatom kicsit
És megtudakolom, nagyobb baj nincs-e itt.

(Dorine-hoz)

Minden jól ment e két napon, míg odajártam?

Mi történt itthon és hogy vannak általában?

DORINE Tegnapelőtt az úrnőt nagy láz verte le
S egész különösen fáj estig a feje.

ORGON És Tartuffe?

DORINE Tartuffe? Ó, nincs semmi baja, megvan.

Csak hízik és dagad, az arca majd kicsattan.

ORGON Szegény!

DORINE Asszonyomat elfogta a csömör

És este nem tudott kóstolni semmiből,
Mert fejfájása még akkor is úgy gyötörte.

ORGON És Tartuffe?

DORINE Közben ott vacsorázott előtte.

Volt vagdalt ürücomb, amelyből egy felet
S még áhitatosan két foglyot megevett.

ORGON Szegény!

DORINE És éjszaka ott vergődött az ágyon,

Egy pillanatra sem jött a szemére álom,
Mert a hideglelés nem hagyta, mi pedig
Virrasztottunk vele ágyánál reggelig.

ORGON És Tartuffe?

DORINE Kellemes kis álomosságot érzett,
S aludni ment, mihelyt a vacsorával végzett.

Már várta jó meleg paplana, vánkosa,
És reggelig aludt, akárcsak a duda.

ORGON Szegény!

DORINE Reggel felé hallgatott érveinkre

S az érvágásnak is magát alávetette.

A megkönnyebbülés be is következett.

ORGON És Tartuffe?

DORINE Lesújtani készült a bűnöket.

Felébredt, lelke új bátorságot merített,
S hogy pótolja a vért, melyet úrnőm veszített,
Négy kupa bort ivott a reggelihez ő.

ORGON Szegény!

DORINE Jól vannak így mindketten – ez a fő.

Megyek jelenteni úrnőmnak, aki várja,
Hogy az úr mennyire érdeklődött iránta.

ORGON Dorin, mi újság? Óh! Szervusz, Cléante.
Maradj, Dorine!

CLÉANTE Szevasz, már megyek, egy percem van,
bocsáss meg...

ORGON Hogy úgy van, kérlek... nekem sincs több,
csak egy perc...

Nem tehetek róla,

Oly nyughatlan vagyok, ha két nap nem vagyok...

Meg kell érdeklődnöm, hogy minden rendben-e.

Kérlek, Dorine, beszélj, mi újság?

DORINE Eszerint

Tetszett már hallani, hogy ilyen izgatott?

ORGON Tetszettem? Jézusom, történt valami.

DORINE Tegnap alkonyatkor rosszul lett asszonyunk.

Feje fáj, émelygett, magas láz verte le.

ORGON És?...

DORINE És...

ORGON ...Tartuffe! Őt mondd!

DORINE Az baromi jól van.

Nem győzi a jólét keresztjét cipelni.

ORGON Szegény...

DORINE Na, asszonyunk fehér volt, mint a kréapor,

És a szédülése végett kétszer is hányt.

Azt mondta, gondolni se bír vacsorára...

ORGON És Tartuffe?

DORINE Az bevacsorázott. Ott, a beteg előtt,

Tán meg se látta a hideg ürücombtól,

Hogy közben kétszer is kért lavrot asszonyunk.

Aztán desszertnek még két foglyot bevágott.

ORGON Szegény...

DORINE Vergődött az ágyán egész éjjel ...

ORGON ...Az ürücomb egy szentnek, tán túl zsíros
volt...

DORINE ...Nem Tartuffe! Asszonyunk vergődött a
lázban!

Nagyságod buzgonárja horkolt mint a ló.

ORGON Szegény...

DORINE Na, reggel felé még meg is jött neki,

És hála istennek kissé megkönnyebbült.

ORGON Tartuffe?

DORINE Radai rossebb! Asszonyunkról beszélek.

Hogy mennyi vért veszített.

Na, summa summó, jól vannak mind a ketten.

Futok, s jelentem asszonyunknak, hogy milyen

Rettenetesen tetszett aggódni érte.

Parti Nagy Lajos átírata

Vas István fordítása

• Otthon, nálunk – ötsoros

Orgon lakása és családja

Néha elég egy figyelmes pillantást vetni az emberekre és az otthonukra, és máris egészen sok mindent megtudunk, vagy legalábbis megsejtünk róluk.

• Feladat:

Figyeljétek meg a családi nappalit ábrázoló fotót és a családhoz tartozó emberek portréit, és próbáljátok meg elképzelni, hogy érzi magát az otthonában Orgon két, a felnőttkor küszöbén álló gyereke. Damis vagy Mariane nevében, az egyikük nézőpontjából fogalmazzatok meg egy ötsorost a következő séma szerint:

Cím:

Otthon, nálunk

Téma (1 főnév):

.....

Jellemzés, leírás (2 melléknév):

.....

Cselekvések (3 ige vagy igenév):

.....

Személyes érzelem, gondolat (4 szó):

.....

A lényeg újrafogalmazása (1 szó):

.....

Orgon sógora, Elmira bátyja

Orgon felesége, Elmira

Házvezetőnő

Orgon, a családfő

Orgon új bizalmas barátja, házuk új lakója

Orgon anyja

Orgon fia, Damis

Orgon lánya, Mariane

Mariane fiúja

- **Vita egy néma szereplő körül**

Spiró György 1982-es, ***Az imposztor*** című darabjának szereplői színházi emberek, akik a *Tartuffe* előadására készülnek a litvániai Vilna lengyel színházában. A 19. században járunk, Litvánia ekkor a cári Oroszország uralma alá tartozik. A politikai légkör fojtogató, ami azzal jár, hogy a kultúrával, a művészettel kapcsolatban kiéleződik az „áthallásokra” irányuló érzékenység...

- **Feladat:**

Olvassátok el Spiró György darabjának részletét, és válaszoljatok a kérdésekre!

- Mi a híres vendégművész és a színházigazgató-rendező vitájának a tárgya – az első értelmezési szinten?
- Miben tér el – a jelek szerint – Bogusławski és Każyński véleménye a drámaírói mesterségről?
- Miért válik különösen feszültté a vita? Miért borul ki az igazgató?

A jelenet szereplői:

KAŻYŃSKI	a színház igazgatója, rendező
BOGUSŁAWSKI	híres varsói színész, vendégjátékra érkezik Vilnába, ő játssza Tartuffe szerepét
CHODŹKO	kritikus
KAMIŃSKA	színésznő
RYBAK	színész

SPIRÓ GYÖRGY: AZ IMPOSZTOR (részlet)

- ÜGYELŐ** Bogusławski úr!
Bogusławski feláll szöveggel a kezében.
- KAŻYŃSKI** Jobbról jön a Mester. *Bogusławski Skibińska felé indul.*
- SÚGÓNŐ** „Már elrakhatod az ostort s a szőrcsuhámat...” *Bogusławski megáll, a szövegbe néz.*
- SÚGÓNŐ** „Már elrakhatod...”
- BOGUSŁAWSKI** Itt valami nem stimmel. Körülnéz. Vagy rosszul emlékszem? Itt még valakinek be kéne jönnie.
- KAŻYŃSKI** Tartuffe szolgájának, de kihúztuk.
- BOGUSŁAWSKI** Igen?
- KAŻYŃSKI** Persze. Ebben az egyetlen jelenetben jön be, de itt is néma. Soha többé nem kerül elő. Nincs is rajta a szereplőlistán. Még Molière is megfeledkezett róla. Hanyagság. *Bogusławski hallgat.*
- KAŻYŃSKI** Ha megkérhetném, Mester, hogy kezdje el...
- BOGUSŁAWSKI** Édes fiam, te azt hiszed, hogy Molière bármiről is megfeledkezett volna? Beír egy néma szereplőt véletlenül? Eltűnődtél te egyetlen pillanatra is, ki ez a szolga? Aki máshol nem kerül elő?
- KAŻYŃSKI** De hát semmi szerepe sincs!
Bogusławski a bal páholyhoz megy, meghajol Chodźko felé.
- BOGUSŁAWSKI** Itt is ül egy néma szereplő.
- KAŻYŃSKI** Chodźko úr. Ő írja a színikritikákat. Kitűnő tolla van.
- CHODŹKO** *Feláll, meghajol.* Mester... ha szabad így szólítanom...
Bogusławski a rivaldánál a nézőteret szemléli.
- BOGUSŁAWSKI** Milyen sokan vannak.
- KAŻYŃSKI** *Kinéz a nézőtérre, ideges.* Be szoktak ülni páran... a próbákra is...
- BOGUSŁAWSKI** Ó, én a próbákon is nagyon szeretem a közönséget. *Visszafordul Każyńskihoz.* Édes fiam, ez a Tartuffe nem egyedül van ám. Van neki egy úgynevezett szolgája. Említik az első két felvonásban. Ő is pimasz és felfuvalkodott, akár Tartuffe. Hiába nincs szövege, ha egyszer megjelenik, és ott van! Egyáltalán, kicsoda ez a Tartuffe? Édes fiam?
- KAŻYŃSKI** Hát aki meg van írva... egy álszent...
- BOGUSŁAWSKI** De honnan jön ő meg az úgynevezett néma szolgája? Honnan tudjuk, hogy éppen Orgonnál van keresnivalójuk?
- KAŻYŃSKI** Tartuffe véletlenül találkozik Orgonnal a templomban, erre szöveg van, és Orgonnak megtetszik Tartuffe ájtatossága...
- BOGUSŁAWSKI** Véletlenül! Egy drámában!
- KAMIŃSKA** Orgon egy üldözött barátja iratait rejtegeti, és fél... rá is bízta a titkot Tartuffe-re, aki visszaél vele... [...]
- BOGUSŁAWSKI** Így van. Orgon fél, és később Tartuffe-re bízta a ládikát. De mi van előtte? Honnan tudja Tartuffe és társa, hogy Orgon fél, és a félelmét kihasználhatják?
- KAŻYŃSKI** Értem, mire céloz, Bogusławski úr. Nem, kérem, ez nincs benne a darabban, ezt visszautasítom!
- BOGUSŁAWSKI** Már hogyne lenne, éppenséggel ebben a jelenetben! A néma szereplő! Egy másik Tartuffe! Aki szintén tudja, miért fél Orgon a királytól. Ezért pimasz ő is. Csak éppen nem szereti annyira a nőket, mint Tartuffe.
- KAŻYŃSKI** Ez rossz szándékú belemagyarázás.
- BOGUSŁAWSKI** Igen? Zseni volt Molière, ha szabad érdeklődnöm?
- KAŻYŃSKI** Az hát...
- BOGUSŁAWSKI** Akkor tessék megadni neki a tiszteletet, és tessék figyelmesen elolvasni a darabját. Hanyagság! Amit nem érünk fel ésszel, az rögtön a zseni hanyagsága. Mindig ez van. Sok-sok buta embert!...
- RYBAK** Bejövök itt némán... és játssza el más a végén a rendőrbiztost.
- KAŻYŃSKI** *Ordít.* Nem jön be senki sehová! Ez a darab nem a titkosrendőrség magánakciójáról szól! Itt én vagyok a direktor! A színház az enyém! *Kis csönd.*
- BOGUSŁAWSKI** Ne légy ideges, fiam. *Megveregeti a vállát.* Mi itt dramaturgiai kérdésekről beszélgetünk. Nem érdemes ide politikát keverni.

Háttérelmezések a feladatokhoz

- **Orgon belépője:** A híres megérkezési jelenet vizsgálata a darab egészének értelmezési lehetőségeihez vezetheti el a diákokat, akkor is, ha még nem ismerik az egész művet. Molière drámájának ugyanis kulcskérdése, hogy Orgon vajon miért fut a képmutató Tartuffe karjaiba, és miért vak arra – amit rajta kívül mindenki tisztán lát –, hogy csalóval van dolga. A feladat célja, hogy szembeállítsa a pusztán kinevetésen alapuló bohózáti jelenetfelfogást egy olyan – művészileg jóval termékenyebb – értelmezési lehetőséggel, amely Orgon viselkedésének megértésére törekszik. Minél többféle koncepciót állítanak fel a diákok, annál jobb. Parti Nagy Lajos szövege mindenesetre több ponton is utal arra (ami csírájában Vas István fordításában is szerepel), hogy **Orgon nagyon feszült, nyugtalan emberként érkezik meg, aki Dorine szavaiból csak a saját (és Tartuffe-fel rejtélyes módon kapcsolatos) félelmeivel összefüggésbe hozható momentumokat hallja meg.** A szaggatott beszélgetés eljátszható úgy, hogy Orgon feszültsége, dekoncentrálttsága, pontosabban egyirányú figyelme érzékelhető legyen. Természetesen az is lehet, hogy a csoportok házassági vagy más magánéleti problémát, esetleg egyéb magyarázatot találnak –, ezúttal nem kell a szövegekhez ragaszkodniuk, hanem saját betoldásaikkal is felépíthetnek egy koncepciót. Minél inkább sikerül felhívni a figyelmet erre az alapkérdésre, annál kiélezettebben tudnak majd figyelni a diákok a Znamenák István által megmutatott szorongó, a kezét tördelve eléjük toppanó Orgonra.

- **Otthon, nálunk:** Az ötsoros egy olyan kötetlen versforma, amely egy téma tömör kifejtésére, a hozzá való személyes viszonyulás kifejezésére szolgál. Ha a diákok még nem írtak ilyet, akkor érdemes őket a fantáziájuk szabad használatára bátorítani. A képek számos lehetséges témára irányítják rá a figyelmet: a **gazdag, de rideg berendezésű nappalira, a házvezetőnőre, az ettől teljesen eltérő kultúrát képviselő nagymamára, az apa feltűnően zárt, fekete ruhájára, az életkorához képest fiatal, inkább a gyerekeihez hasonló korú és a luxust láthatóan kedvelő (és tőle feltűnően eltérően öltöző) feleségre, a feleség kicsit szakadt értelmiséginek látszó testvérére, a különös, nyakában hatalmas keresztet viselő új „családtagra”...** Mindez bőven elég arra, hogy a diákok elképzeljenek egy hangulatot, vagy kitapintsanak olyan lehetséges feszültségeket, amelyek egy impressziót rögzítő „vers” alapját adhatják.

• **Vita egy néma szereplő körül:** A Spiró György darabjában szereplő Bogusławski azzal hozza ki a sodrából a színikazgatót, hogy Orgon hiszékenységét, azaz Tartuffe-fel szembeni kiszolgáltatottságát egy **politikai félelemre vezeti vissza**, és **Tartuffe szolgájának szerepét is e politikai kiszolgáltatottság fényében értelmezi**. A néma szereplőnek olyan tudást tulajdonít, amely **hatalmi fenyegetettséget** sugall. Minderről a két vitatkozó fél nem beszél igazán nyíltan (legfeljebb – valamelyest – a felvetés ellen tiltakozó igazgató), hiszen ők maguk is **ellenőrzés alatt állnak** – ahogy ezt a jelenlévő kritikus és (a nézőteret is játékba vonó szellemes közzjáték szerint) a próbák idejére is beülő idegenek sejteni engedik. Nem csoda, hogy az igazgató ideges: ő minimum a **színháza létét veszélyezteti** minden politikailag kockázatos áthallással. A vendégművész a szerző tekintélyével (zsenijével) és **szoros szövegolvasással érvel**, miközben nem áll távol tőle egy kis botrányokozás (ahogy ez a darabból később kiderül). – Bogusławski politikai jellegű Lőrinc-értelmezése különösen hasznos a diákok számára az Örkény Színház előadásának megtekintése előtt, mert anélkül irányíthatjuk rá a figyelmüket az ezúttal valóban végig jelenlévő, és a megoldásban kulcsszereplővé előlépő szolgára, hogy elárulnánk nekik a végkifejletet.

- **A színházlátogatás utáni óra**

- **Tartuffe arcai**

Tartuffe a dráma **ijesztően kiismerhetetlen** alakja. Nagyon keveset tudunk meg arról, hogy hogyan sikerült Orgon közelébe kerülnie, és még ennél is kevesebbet arról, hogy hol élt, mit csinált korábban.

Honnan tudja Tartuffe, milyen szöveggel lehet Orgon bizalmába férkőzni? Egyáltalán hogyan kerül egy gonosztevő a vallás nyelvének ilyen – Orgont legalábbis sikerrel megtévesztő – fölényes birtokába? – Minél kevésbé van válasz a kérdésekre, annál nyugtalanítóbb a figura.

Vizsgáljuk tehát meg az Örkény Színház előadásában látható Tartuffe-öt!

- **Feladat:**

Készítsetek jellemterképet a címszereplőről! A megnevezett tulajdonságok mellé írjátok fel a bizonyító érveket is.

A párizsi közönség jól ismerte az Olaszországból érkező **commedia dell'arte** műfajt. Molière egy ideig közös épületen osztozott, és felváltva lépett fel az olasz Tiberio Fiorilli, azaz Scaramuccia társulatával, és nagyon kedvelte, sőt mesterének tekintette olasz kollégáját. Scaramuccia a commedia dell'arte egyik jellegzetes **ravasz és alattomos, ügyesen alkalmazkodó, de önhitt bohócfigurája** volt, aki **grimaszaival és mesterkélt beszédével** neveltette meg a nézőket. A commedia dell'arte olyan színpadi anyanyelv volt Molière számára, amelyből építkezhetett, sőt arra is számíthatott, hogy **a műfajból ismerős helyzetek, szereplők, konfliktusok vagy tréfák** a nézők számára is viszonyítási pontot jelentenek.

A Nagy Zsolt által alakított Tartuffe figura megértését árnyalhatja néhány olyan információ, amely talán Molière közönségénél is befolyásolta a befogadást.

- **Feladat:**

Dolgozzatok csoportokban:

A) Olvassátok el a fenti rövid ismertetőt, illetve a commedia dell'arte szolgafiguráiról szóló keretes írást, és gyűjtsétek össze azokat a mozzanatok, amelyeknek szerintetek köze lehet az Örkény Színházban látott Tartuffe-alakhoz!

B) Olvassátok el a Tartuffe nevének eredetéről szóló fejtegetést, és vessétek össze az információkat az Örkény Színházban látott címszereplővel!

C) Gyűjtsétek össze a darabból azokat a jeleneteket, amelyekben Tartuffe váratlanul rögtönzésre kényszerül, és értékeljétek a figura improvizációs készségét: kiváló vagy csapnivaló színlelő Tartuffe?

A commedia dell'arte szolgafigurái

Az itáliai eredetű commedia dell'arte a 16. század végétől a 18. század közepéig virágzott. E színjátéktípus legfőbb műfaji sajátossága az írott szövegtől független rögtönzés volt, amelyben kulcsszerepeket játszottak az állandó típusokat (*tipi fissi*) alakító és a saját figurájukkal akár egész színjátszó karrierjük idejére összeforró színészi teljesítmények. A *zanni* szerepek, azaz a szolgák a játék fő mozgatói voltak, tucatnyi elnevezésük, változatuk közül a két legnépszerűbb Brighella és Arlecchino. A *zanni*-szerepeket sokáig határozottan ellenszenves vonások jellemezték: az alattomos és pimasz szolgák falánksága gyakran bujasággal, kéjvágygal is párosult.

Brighella okos, mozgékony, szívesen intrikáló plebejus alak, aki talpraesettséggel nyugtizi le a közönséget. Agyfúrtsága gyakran rosszindulatot takar.

Arlecchino vele szemben vidám, naiv és gyámoltalan, gyakran szerencsétlenkedik, rosszul végzi a feladatát, nehézkességéért még a nézők is megsajnálják.

Arlecchino alakjának elődje a középkori misztériumjátékok Ördögére vezethető vissza, maszkján sokáig lompos szakáll, homlok részén pedig az ördögszarv maradványaként kis dudor díszelgett.

Érdekes módon az obszcén viselkedés, az erkölcsi és szellemi korlátok nem akadályozták, hogy a szolgák a színpadon rendre diadalmaskodjanak.

Arlecchino és Brighella karakterjegyeit egyaránt viseli egy híres commedia dell'arte színész, Antonio Sacchi által játszott Truffaldino, akinek neve csalót, szélhámost jelent. (A *truffa* az olasz költészetben a tréfás vers, a bohóctréfa, akár a durvaságtól sem mentes vicc műfaja.)

Truffaldino

Tartuffe nevéről*

„Aki erkölcsös és erényes életet szeretne élni, az ne kóstolja meg a szarvasgombát.”
(olasz közmondás)

Tartuffe neve Molière darabjának köszönhetően több nyelven is egybeforrt az 'álszent', a 'csaló', az 'imposztor' jelentésekkel. A név eredetét vizsgálva a francia *truffe* (szarvasgomba vagy régiesen trifla, trufola) szóhoz juthatunk, amit La Varenne, XIV.

Lajos főszakácsa elegáns ínycséggként szolgált fel az udvari mulatságokon és azokon az ünnepeken is, amelyek megrendezésében Molière is komoly részt vállalt. A szarvasgomba egy földalatti, észrevehetetlen, göcsörtös, ráncos felületű gombaféle, amelyet nagyon nehéz megtalálni.

A *truffe* szó közös eredetű az olasz *tartoufli* (krumpli) szóval. A szarvasgomba és a krumpli egyaránt a titkokat rejtő anyaföld terményei – épp oly láthatatlanok és észrevehetetlenek, mint az álszent csalók.

Molière Tartuffe-je a szerény külsejű, ám szimatoló kutyákkal keresett gombához hasonlóan sokáig nem látható, mégis a figyelem középpontjában áll. Alázatos, bűnbánó külseje ellenére ő minden beszélgetés tárgya, holott még meg sem jelent a színpadon. Jó szaglás kell a földalatti fekete gomba természetének felismeréséhez, amelyet már Molière idejében afrodiziákumnak, azaz szerelmi serkentőnek tartottak. Brillat-Savarin 1725-ös, *Az ízlés fiziológiája* című művében azt írja, hogy elég kimondani a *truffe* szót az erotikus és gasztronómiai álmok megidézésére. Véleménye szerint a szarvasgomba szerelmi hatékonysága magyarázatul szolgálhat a „legmerészebb viselkedésre” is. Nem csoda, hogy Molière Tartuffe-je szinte őrjöngve vágyik a testiségre.

* Forrás: Az Utah Shakespeare Festival tanári segédlete,
<http://www.bard.org/education/insights/tartuffeinsights.pdf> (utolsó letöltés: 2015. 02. 06.)

• Tartuffe és Orgon találkozása

Cléante Fölszedted a templomlépcsőn, lelked rajta,
Kivakartad a szarból...

/.../

Orgon Ha láttad volna orcáján az elrévült
Mosolyt, ahogy koldúsként buzgón térdepelt
A templomban és imádkozott, imádtad
Volna. Nem ő, ne hidd, titkára súgta meg,
Hogy milyen szegény, mert ő nem panaszkodott,
Sőt, nagyon is sőt. Az adományom felét
Majdnem visszaadta. „Uram, hisz ez túlzás,
A felét ezennel hadd nyújtsam át önnek!”
„De nem”, mondtam, „de igen”, mondta, „dehogy is”,
Mondtam, s ő, belátván eltökéltségemet,
Az ominózus részt mind elosztotta a
A szegények közt, mint szerény adományát.
Ott, énelőttem, kétség hozzá ne férjen.

- Milyen lelkiállapotban és miért volt a templomban Orgon?
- Mióta és miért időzött ott Tartuffe és szolgálója?
- Ki és hogyan kezdeményezte a kapcsolatfelvételt?
- Hogyan, milyen indoklással hívta el Orgon magához Tartuffe-éket?

• Feladat:

Dolgozzátok ki a találkozás lehetséges előzményeit és körülményeit, és játsszátok el – akár több csoportban, több változatban is!

- **Ki színlel itt?**

A darab **alapkérdése a színlelés**, amit Tartuffe **pokoli és nagyszabású paródiaként** valósít meg, **színpaddá téve Orgonék otthonát**.

Tartuffe színlelésének lényege **egy értékrend vagy ideológia** képviselete, amelyben Orgon számára talán az is kecsegtető, hogy **megszabadít a jelen tényleges** és fájó, de legalábbis problémás érzelmi nyűgjeitől, **az emberi kapcsolatokkal járó terhektől**, hiszen mindezeket lényegtelennek nyilvánítja, és szembeállítja valami máshol és máshogy létező, de kizárólagosnak tekintett értékkel.

Orgon:

„Ha mit tudom én, anyám vagy feleségem,
Két gyermekem, most ezt csak példának mondom,
E rút földi létből elhaláloznak,
Tán nem örülnék, de magasabb szempontból
Annyit se bánám, mint kapcsot a ruhámon...”

Csak hogy Orgonnak csalatkoznia kell reményében, mert megkönnyebbülés és felszabadulás helyett **megszaporodnak a magánéleti konfliktusai**. Sőt, a helyzet visszásságát, a gyógyír hamisságát mutatja, hogy a menekülőút szerinti, oly fontosnak látott értékekről soha senki nem beszél, és az összes drámai konfliktus az emberi kapcsolatai körül forog, amelyek pedig – állítólag – immár csöppet sem fontosak a számára.

- **Feladat:**

Olvassátok el a részleteket, és válaszoljatok a színleléssel kapcsolatos kérdésekre!

- Az első részlet alapján hogyan viszonyul Orgon a színleléshez? Miért ellentmondásos ez a viszony?
- Ha Orgon és Mariane beszélgetését rávetítjük Orgon és Tartuffe kapcsolatára, milyen sejtést fogalmazhatunk meg?
- A második részlet attól komikus, hogy mindkét szereplő folyamatosan színlel: azt színlelik, hogy nem szeretik egymást, holott szerelmesek. Mi okuk van erre, miért tesznek így?
- Ki színlel még a szereplők közül? Miért?
- Hányféleképpen viszonyulnak a szereplők a színleléshez?
- Az előadás végkifejletében milyen színlelésnek van szerepe, milyenre derül fény és milyenre nem?

ORGON Ó, elpirultál!

Ne szégyelld, apácskádnak tetszik ez a pír,
Vehetem olybá tehát, hogy eltrafáltam
Szűzi guszthusod? Ugye, hogy, jó az ötlet?

MARIANE Jó? Jóóóó? Papácska, te hülyéskedsz
velem.

Ez képtelenség...

ORGON Mért volna képtelenség?

Magad mondtad az imént, hogy velem tartasz,
S ha én szeretem, te se érezhetsz másként...
Hát akkor ne érezz másként. S te is mondd azt,
hogy jó.

Ez olyan nagy kérés? A szülőapádtól?

MARIANE Persze, papácska, nem... de hát ez...
mégiscsak...

Nem olyasmi, amit... De hát hogy képzeled?
Hát hogy kényszeríthetsz ekkorát hazudnom?

ORGON Ki kényszerít? Én? Isten mentsen meg
attól!

Ne hazudj! A hazugság bűn. Hanem érezd
Magadtól. Érezd belülről, hogy szereted.

Apád erre kér, és nem a színlelésre.

Igen, pontosan arra, hogy mint én, szeresd.

MARIANE De pont ez a színlelés!

ORGON Akkor ne színleld.

Tegyed őszintén.

MARIANE Dacára hogy nem igaz?

ORGON De igaz. Attól még igaz, hogy dacára.

Az az igaz, ahogy apád dönt és punktum.

MARIANE És te úgy döntesz...

ORGON Úgy. És te is úgy döntesz,

Azt garantálom. Belülről. Jóságantadból.

(részlet az előadás szövegéből,
II. felvonás, 1. jelenet)

VALÉR Hallom az újságot, ez igazán remek,
Mondhatom, Mariane, szívből gratulálok.

MARIANE Hogy? Milyen újságot?

VALÉR Hát, hogy Tartuffe elvesz. Vagy talán nem
igaz?

MARIANE Erről az apámat kéne megkérdezned,
Hogy mit akar. Hogy hogyan képzeli.

VALÉR Apád?

Apád adna Tartuffe-höz? De hát a múltkor
nekem ígérte meg... és ehhez te mit szólnsz?

MARIANE Mért, és te mit szólnsz?

VALÉR Még kérded? Gratulálok!

MARIANE Ennyi? Hogy gratulálsz?

VALÉR Hát, ha neked annyi...

Menj csak szépen férjhez. Fogadjál szót neki!

MARIANE Köszönöm a kedves tanácsot.

VALÉR Szívesen.

Ahogy nézem, pont ilyen tanácsra vártál.

MARIANE És ha ilyenre? Úgy tűnik, szívből adtad.

VALÉR Naná, hiszen látom, amit szerelemnek
Hittem, az csupán...

MARIANE ...Te beszélsz szerelemről?

Közben gratulálsz, s a nyílt színen biztatsz, hogy
Menjek szépen férjhez ahhoz, kit az apám
Talált nekem? Tudod mit? Megteszem, Valér,
Ha neked ennyi. Ha neked ennyi volt csak...

VALÉR ...Nekem? Aki megkértelek apádtól, aki...

De hagyjuk, úgy látom, vitánk kapóra jött,
Rég eldöntötted, és most rám kened, bravó!

MARIANE Hogy én? Talán inkább te könnyebbülsz
meg,

Hogy nem kell értem küzdened az apámmal.

VALÉR Mit küzdjek, hogyha nem szeretsz, ha soha
se

Szerettél?

MARIANE Én, Valér? Én nem szerettelek?

És ezt van képed a szemembe mondani?

VALÉR Igen!

Kimondtad egyszer is, például, hogy szeretsz,
Vagy ilyesmi?

MARIANE Milyesmi? Aki nem látja,

Mert vak, annak úgyis hiába mondanám.

VALÉR Ha nem látom, mert nincs mit látnom, vak
vagyok?

Oké, úgy látszik tényleg vak voltam. Eddig.

De most majd körülnézek, ne félj. S lesz, aki

Nem hiteget, hogy a kezét adja, hanem

Megvigasztal...

MARIANE ...Nocsak, ha nincsen veszteség,

minek vigasz? Húzzál, én nem tartóztatlak.

VALÉR Szóval kidobsz. De nem baj. Legalább látom,
hogy hányadán állunk.

MARIANE Te látod? Én látom.

Csak menj, ha nem bírod türtőztetni magad,

Valér. És házasodj meg gyorsan. Ég veled.

VALÉR Megyek, cseszed, nem állok a boldogságod

Útjába.

MARIANE Én se, cseszed, a tiedébe.

VALÉR Köszönöm kedvességéd.

MARIANE Sose köszönjed.

VALÉR Éljen boldogul!

MARIANE Te is.

VALÉR Agyó.

MARIANE Agyó.

(részlet az előadás szövegéből,
II. felvonás, 4. jelenet)

Háttérelmézések a feladatokhoz

- **Tartuffe arcai:** A jellemterkép felvázolása alkalmas a Nagy Zsolt által játszott Tartuffe közös felidézésére, az első benyomások megfogalmazására. A **provokatív, környezetidegen** figurával kapcsolatos első érzések, ellentmondások, kérdések is kikristályosodnak a feladat kapcsán.
- A *commedia dell'arte* szolgál- és bohócszerepeiről szóló információk érdekességként és vitaalapként szolgálnak: felkínálják annak a lehetőségét, hogy a diákok Tartuffe alakjában felfedezzék a **bohóc ijesztő, törvényen kívüli és démonikus** vonásait is. A zannik fékezhetetlen **falánksága és bujasága, kéjvágya Tartuffe-nek is meghatározó vonásai**, holott felvett szerepe mást diktálna neki. Brighella okosságát, talpraesettségét ugyanúgy észrevehetjük az Orgont sikeresen behálózó Tartuffe-ben, mint a misztériumjátékok ördögéig visszanyúló Arlecchino-figura vonásait. Az **obszcenitás, a szerepjátszás és az improvizációs helyzetek is párhuzamot** jelenthetnek, miközben a Molière által megírt alak félelmetességét növeli, hogy **eloldódott a szolga pozíciójától**, sőt étvágya és kéjvágya immár a vagyonos és tekintélyes **polgár javainak megszerzésére, helyének elfoglalására tör.**
- Tartuffe neve a **truffa** szóval és a belőle eredeztethető **Truffaldino** névvel is kapcsolatba hozható, de a **föld alatt termő, csúnya küllemű afrodiziákumhoz** vezető etimológia talán még izgalmasabb. A szófejtéssel (és az egyéb párhuzamokkal) kapcsolatban semmilyen magyarázatot nem érdemes erőltetni, csak annak van hozadéka, amit a diákok örömmel vesznek és maguk is megvilágító erejűnek találnak.
- A c) feladat átgondolása remélhetőleg elvezeti a diákokat arra az igen érdekes felismerésre, hogy Tartuffe, bármilyen nagy manipulátor hírében áll is, a néző szeme előtt tulajdonképpen soha **nem lép kezdeményező szerepbe.** (A vallomástevésre szolgáló alkalmat sem ő szervezi, és a szituáció fokozatosan teszi egyre bátrabbá.) Mindig ő érkezik tehát egy-egy előkészített helyzetbe, amelyben nem tudja, mi vár rá, ezért **mindig rögtönöznie kell.** A **kezdeményező**, őt két hullámban is helyzetbe hozó személy nem más, mint Tartuffe gyenge pontja: a kihívó és mögöttes szándékkal bíró **Elmira.** Találkozásuk mindkétszer olyan tanú jelenlétében történik, akiről Tartuffe mit sem sejt (igaz, az elsőről

Elmira sem tud). A rögtönzéseknek nagy tétjük van, és **Tartuffe-nek mindkétszer fontosabb a szenvedélye kiélése**, mint az Orgonnal folytatott játszmájának biztonsága. A jelenetekbe betoppanó váratlan emberek **újabb rögtönzésekre, átalakulásokra** készítetik: hátborzongató, hogy az Elmirával még szofisztikáltan érvelő férfi Orgonra már tébolyult, irracionális üvöltésével és artikulálatlan érzelmi kitörésével hat. A majdnem lelepleződés mindenesetre nem akasztja el a szavát, hanem újabb, sikeres játszmába fog. Ám az új, fordulatot hozó lépések továbbra sem tőle indulnak: a **ház és vagyon átíratását Orgon veti fel** a szemünk előtt, így nyugodtan elhíhetjük, hogy a korábbi házassági terv is tőle származott. Tartuffe néha talán sugall, de még többször mintha neki is meglepő lenne, mi minden történik vele ebben a házban –, és **megy az események után**. A commedia dell'arte a rögtönző színház, Tartuffe pedig a megtestesült túlzó, ripacskodó, de legfőképpen mindig rögtönző commedia dell'arte bohóc-színész.

- **Tartuffe és Orgon találkozása:** A jelenet eljátszása konkretizálhat néhány, a darab által nyitva hagyott tényezőt (így a két főszereplő motivációit, előtörténetét vagy előzetes állapotát), és ezzel a diákokat lehetséges magyarázatok átgondolására készíti. Tudjuk, hogy Orgon családjában új jelenség a bigottan vallásos szemlélet, sőt valószínűleg bármilyen vallásos szemlélet is. (Pernelle-né talán azért áll olyan lelkesen az új „családtag” pártjára, mert **Orgon „megtérésében” egyúttal visszatérést lát a neveltetéséhez, egy korábbi, megtagadott értékrendhez.**) Orgon felbukkanása a templomban és azonnali „rárepülése” az áhítatos koldusként imádkozó Tartuffe-re egy már **létező, súlyos személyes válság tünete**, ezért struccpolitika a család részéről, hogy pusztán Tartuffe megjelenéséhez kötik a bajok kezdetét. A család korábbi (és tulajdonképpen jelenlegi) életmódjától teljesen idegen ez a jelenet, feltűnő, hogy mennyire **képtelenek beszélni a problémáról**, egyedül a félig-meddig kívülálló Cléante próbálkozik meg vele. Ha a diákok a jelenet kidolgozása során e válság természetéről és Orgon helyzetéről gondolkoznak, nagy lépést tehetnek tragédiája megértése felé.

Orgon válságának okai között felvetődhetnek például Argas barátjához és az őrzött ládikához kötődő **politikai félelmek**, kiugró **vagyonosodásával és társadalmi szintváltásával kapcsolatos szorongások, házassági feszültségek** egyaránt.

Míg azonban Orgon a vallás újrafelfedezésével részben a gyökereihez menekül vissza, és

nem csak nevetséges vagy aggasztó, de **megrendítő is** az átváltozása („E szellem ízről ízre átjárt engem is, Cléante, és más emberré lettem általa...” – mondja el vallomásában), addig Tartuffe – ebben a rendezésben – **ordítóan hiteltelen ember**, aki bántóan hamisan és eltúlzott „ripacsériával” adja elő magát. Veszélyes bohóc – **az alvilágból, a törvényen és társadalmon kívülről** érkezett: tetkós, mezítlásos, gyanús, okos, ösztönös és a velejéig romlott. Aki ennek a Tartuffe-nek bedől, az tényleg elveszett ember. Már-már démonian rejtélyes, hogy honnan szedte fel az Orgonra ható nyelvet, a liturgikus latin szavakat, hogy mit keresett a templomban épp a kellő pillanatban – nem megnyugtató, hogy az általa megtestesített alvilágiság épp a vallásban megnyugvást kereső emberre támad...

Tartuffe **széttartó nyelvhasználata** szétfeszíti egy realiztikusan értelmezhető drámaalak kereteit: nem csak a **liturgikus nyelv töredékei**, hanem rengeteg **kulturális allúzió, idézet** is szerepel a szövegében, ráadásul a **nyelvújítás és a biedermeier** szóteremtő divatja, mesterkélt finomkodása is tőle indulva, az ő befolyása révén éled újjá a családban. A **közönségesség** ugyanúgy nem idegen tőle, mint a rafinált, akár meglepő kicsavarásokra épülő **érveléstechnika**, amit többször is alkalmaz.

Alakja mindezért sokkal kevésbé megfogható, mint Orgoné, nehezebb motivációt, racionális fogódzókat keresni. Egy közönséges bűnöző nem a templomi nének közé megy áldozatot lesni, hogy a lehető legvalószínűtlenebb véletlen épp egy dúsgazdag Orgont tereljen a hálójába. Többlettudása, különös felbukkanása, széttartó alakja egyszerre **testesíti meg Orgon megfoghatatlan fenyegetettségérzését és egy erőt, amibe kapaszkodni lehet**. Miközben kezdettől ott van mellette a pofátlanul magabiztos Lőrinc, a hatalom megbízottja, akinek pontos küldetéséről csak találgathatunk.

Tartuffe jelenléte a templomban elképzelhető többek között egy **Lőrinc által sugallt akció kezdetének**, egy **tudatos tartuffe-i szerepfelvételnek** vagy egy **váratlan alkalomból adódó** – például tréfának szánt, ám Orgonra váratlanul revelatíván ható – **improvizációs sorozat elejének is**.

- **Ki színlel itt?:** Orgon és Mariane beszélgetésében Orgon érvelése merőben **érzelmi alapú**. Képtelen figyelembe venni a sajátjától eltérő vágyakat, ezért **nyomást gyakorol** a lányára. Óhajának azonban **kizárólag színleléssel lehet megfelelni**, amiről ő nem akar tudomást venni. Ennek alapján felvetődik, hogy Tartuffe színlelése is Orgon **vágykiteljesítését**

szolgálja. Ilyen értelemben szokták Tartuffe-öt Orgon „teremtményének” tekinteni.

- A második részletben a szerelmesek azonnal **színleléssel reagálnak a felmerülő problémára**, amivel önmagukat akarják **levédeni attól, hogy kiszolgáltatottnak** mutatkozzanak egymással szemben. Aki előbb vállalja, hogy szereti a másikat, az kockáztatja, hogy nem kap viszonzást. Mindketten **a fölény pozíciójára vágnak**, csak a biztos helyzetből nyilvánítanak ki szerelmüket. A színlelés itt önerősítés, az emberi játszmák része.

- Elmira először **ösztönös női játékkal**, majd **tudatos „ellenszínleléssel”** száll harcba Tartuffe-fel. Az ő alakja igen összetetté válik az előadásban. Fiatalsága, feltűnően kihívó, luxusimádatra valló megjelenése sehogy **nem illik össze férje új énképével. Magányosnak** látszik, Mariane védelme talán nem is az első számú célja, amikor Tartuffe-fel találkozót kezdeményez. Noha Tartuffe durva és közönséges villanásai egy-egy pillanatra meghökkentik, alapvetően **élvezi a hódítást**, a játékot –, és ebben zavarja meg Damis hepciáskodása. Nem csoda, ha **leleplezve** érzi magát, és hirtelen zavarában háritja az egész helyzetet, sőt sértetten elvonul. (Benne – úgy tűnik – nincs meg Tartuffe különleges rögtönzési készsége.) Második találkozása Tartuffe-fel (az asztaljelenet, egyúttal a darab csúcspontja) egyértelműen az **ő akaratából** jön létre, és immár vállaltan a színlelésre épít. E találkozás a tét tudatos emelése, Elmira tisztában van vele és el is mondja, milyen kockázatos számára a kaland, bár **a kockázatot nem a valódi fenyegetés oldaláról** méri fel: a férfi alvilági durvasága, erotikus vadsága olyasmivel szembesíti elemi módon, amire nem volt felkészülve.

- A végkifejletben **léptékváltás** történik: egyéni, belátható, magánéleti szintről **totális mértékűvé emelkedik a színlelés**. A megoldás a színlelés magasiskolájának bemutatása: a látszólag Tartuffe-öt segítő és Orgont gyorsan megbilincselő tiszt valójában Tartuffe kiiktatására és a család megmentésére érkezik (tehát színlel). Ennek lebonyolítása előtt rezzenéstelenül végighallgatja a triumfáló Tartuffe cirádáit, és végignézi a halálra vált család ijedelmét (tehát színlel). Lőrincről visszamenőleg kiderül, hogy teljesen más, mint akinek látszott (tehát végig színlelt). Tartuffe halálának körülményeit a sajtó számára meghamisítják... A befejezésben a nyilvánosság nagyszínháza lép a magánélet kis színjátékainak helyére.

- **Továbbvezető kérdések, feladatok**

- **Orgon rejtélye:**

Az előkészítő órán a Spiró-darabból kiemelt párbeszéd irányította a figyelmet Orgon – a drámában sokáig kimondatlan – félelmére. Vizsgáljátok meg a történetet az ő nézőpontjából, hozzatok érveket az ellen és mellett, hogy elsősorban az ő tragédiája zajlik a színpadon!

Pernelle-né és Orgon otthona: két külön világ. A kettőt csak Orgon személye köti össze. Milyen életút vezethet el az egyikből a másikba? Találjátok ki öt-hat állóképet, amelyek ennek az életútnak a stációit ábrázolják, és mutassátok be egymásnak az állóképsorozatot!

Orgont szokták a családjától elidegenedett, szeretetlenségben élő apafigurának tekinteni. Ebben az előadásban a történet egy-egy pontján minden családtagja kinyilvánítja, kimutatja az iránta érzett szeretetét. Hitelesek-e a gesztusaik? Megrázóbb-e Orgon „bekattanása” egy szerető – noha problémákkal is küzdő – családban?

- **Orgon és Elmira:**

Vitassátok meg Elmira viselkedését, rendezetek vitát („sarkok” technikával) a következő, ellentétes állításokat tartalmazó tételmondatokról:

Elmira szereti a férjét, és szeretné visszahódítani.

Elmirát nem érdekli Orgon, a pénzéért ment hozzá, és unalmában szívesen összeszűrné a levet Tartuffe-fel, akinek durvaságáról nincs sejtése.

- **Orgon és Cléante:**

Vizsgáljátok meg Orgon és Cléante vitáját! Molière-nél Cléante a „józan ész”, a ráció – kevésbé hatékony – képviselője Orgon vakbuzgóságával szemben. Hogyan sikerül maivá formálni az alakját? Mit jelenthet ma a „szabadgondolkodás” vádja?

Melyikük használ személyes, egyéni véleményt tisztelő, illetve a másikat egy feltételezett csoportba soroló vitastílust?

Mit árul el Cléante-ről, hogy épp az éles hangú összeveszés tetőpontján, Orgon felpaprikázott állapotában hozza szóba a fiatalok ügyét?

- **A nyelv:**

Beszélgessetek az előadás által használt fordításról, a *Tartuffe* nyelvéről. Milyen nyelvi tabuk, milyen nyelvhasználati jellegzetességek köthetők az egyes szereplőkhöz? Petri György 1995-ben szintén lefordította Molière művét. Érdeklődőknek érdemes elolvasniuk az ő ezzel kapcsolatos gondolatait: <http://www.c3.hu/scripta/lettre/lettre19/petri.htm>.

Hogyan igazodik a felvonásközökben használt zene a nyelv modernizált, egyúttal egy elmúlt műveltséget is felidéző, kevert jellegéhez?

MOLIÈRE TARTUFFE

Parti Nagy Lajos szabad fordításában

PERNELLE-NÉ, ORGON ANYJA	POGÁNY JUDIT
ORGON, ELMIRA FÉRJE	ZNAMENÁK ISTVÁN
ELMIRA, ORGON FELESÉGE	PÁLYA POMPÓNIA eh.
DAMIS, ORGON FIA	DÓRA BÉLA eh.
MARIANE, ORGON LÁNYA, VALÉR SZERELME	KÓKAI TÜNDE eh.
VALÉR, MARIANE SZERELME	PATKÓS MÁRTON eh.
CLÉANTE, ELMIRA NAGYBÁTYJA	CSUJA IMRE
TARTUFFE	NAGY ZSOLT
DORINE, MARIANE KOMORNÁJA	KEREKES ÉVA
LOYÁL IGNÁC, VÉGREHAJTÓ	MÁTHÉ ZSOLT
LŐRINC, TARTUFFE TITKÁRA	JÉGER ZSOMBOR eh.
FLIPOTE, PERNELLE-NÉ SZOLGÁJA, RIPORTERNŐ	VARGA LILI eh.

VALAMINT: **Érdi Ariadne, Fórizs Olivér, Hetényi László, Kanizsay Zita, Kiss Zsolt, Orosz Gábor, Takács Zalán, Tóth Julianna, Tóth Tünde, Tukora Tamás, Sík Kata, Szegedi Zsófia, Vásárhelyi Márton**

Dramaturg: **ARI-NAGY BARBARA**

Díszlet: **BAGOSSY LEVENTE**

Jelmez: **IGNJATOVIC KRISTINA**

Zene: **KÁKONYI ÁRPÁD**

Súgó: **KANIZSAY ZITA**

Asszisztens: **ÉRDI ARIADNE**

Ügyelő: **MÓZER ZSOLT**

Rendező: **BAGOSSY LÁSZLÓ**

A fényképeket **Gordon Eszter** készítette.

Bemutató: 2015. január 16.

Az előadást két részben játsszuk, hossza kb. 2 óra 30 perc.

AJÁNLOTT IRODALOM, KRITIKÁK, SZÖVEGFORRÁSOK

- Arató László: Klasszicizmus és felvilágosodás. Tanári útmutató http://www.sulinet.hu/tanar/kompetenciaterulek/1_szovegertes/ (utolsó letöltés: 2015. 02.12.)
- Molière: Tartuffe. Vas István fordítása, Ferenczi László jegyzeteivel, életrajzzal, elemzéssel. IKON Kiadó, 1993
- Parti Nagy Lajos: Molière: Tartuffe. A Színház drámamelléklete, 2006. december. <http://adattar.vmmi.org/dramak/361/361.pdf> (utolsó letöltés 2015. 02. 12.) A szöveg nem teljesen azonos az előadás szövegével!
- Petri György: A műfordító dilemmája <http://www.c3.hu/scripta/lettre/lettre19/petri.htm> (utolsó letöltés 2015. 02. 12.)
- Spiró György: Az imposztor. In: Spiró: Három dráma. Scolar Kiadó, 2006
- Vörös Imre: Molière. Tartuffe. Talentum Műelemzések. Akkord Kiadó, 1997
- Az előadásról megjelent kritikák megtalálhatók az Örkény Színház honlapján: <http://orkenyszinhaz.hu/index.php/eloadasok/repertoar?view=szinlap&id=1062>

Kovács András Ferenc: Hommage à Molière

Játssz, möszió, hiszekedj csak:
Csurran a cseppen...
Gyertyaviaszként éget a nincs –
Pillanatig még
Fáj, de nem annyira már...
Mint ecetes nevetés a nyelven,
Gyors szitok úgy gyűl a gyáva fogak közt –
Ó, kikacagni
Kéne a testből a lelket, a kurvát,
Ha helyettünk halált komédiázik,
Tűnő percekkel hentereg szegényke,
Adja a boldogot, összekomázik a szajha
A színpadi fényben a semmivel is –
Képmutatók, szeretők, szereplők
Nézik a nagy kacagásban fölköhögött örömet:
Bársony a légszomj,
Lágy cafatokban leng a torokban az undor,
Szép cafatokban lóg ki, fityeg ki a szájból a
Függöny.